

Maria Ulfgard

Nils Holgersson tur & retur. Barnens brev till Selma Lagerlöf

Göteborg och Stockholm: Makadam förlag, 2022, 215 s.

Barns läsupplevelser har sällan uppmärksammats i litteraturhistorien. I den mån de har skrivits ner har de långt ifrån alltid ansetts värda att bevara för eftervärlden. För Selma Lagerlöf hade emellertid de många brev som barn sände till henne ett stort värde. Hon förvarade dem i en särskild låda vid sitt arbetsbord på Mårbacka och kallade dem ”dyrgripar”. Under den femtioåriga författarbanan anlände hälsningar, teckningar och gåvor från barn i många olika länder till Lagerlöf och samlingen på Kungliga biblioteket har uppskattats innehålla mellan 3 000 och 4 000 brev. De flesta skickades från Norden och Tyskland, men några kom ända från Nord- och Sydamerika. I breven berättar barnen om sin vardag, framför önskemål och tackar för den läsning hon givit dem.

Den bok som oftast omnämns i barnens brev är *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906–07) som beskrivs som rolig, spännande och lärorik. Den världsberömda läseboken står också i centrum när Maria Ulfgard ger sig i kast med den stora samlingen barnbrev i *Nils Holgersson tur & retur. Barnens brev till Selma Lagerlöf*. Syftet med undersökningen är att ”visa på barns tolkningar av Selma Lagerlöfs verk och på hennes engagemang och interaktion med sina unga läsare” (s. 11). Därutöver ska lärares litteraturundervisning och Sveriges allmänna folkskollärareförening uppmärksammas. I sju analyskapitel beskriver Ulfgard läsebokens väg, från att Lagerlöf ges uppdraget och den skickas ut i världen, till de reaktioner som återvänder till Mårbacka i form av recensioner och brev. Utöver brevsamlingen har framför allt Svensk läraretidning använts som källa för information om lanseringen och mottagandet av boken inom folkskollärarkåren i Sverige. Dessa källor kontextualiseras genom en generös återgivning av tidigare forskning om *Nils Holgerssons* tillkomst, genre och mottagande i olika delar av världen. Här ges en god introduktion till forskningen om läseboken, men det innebär också att de delar som tydligare bidrar med ny kunskap inte riktigt får det utrymme de kunde ha förtjänat.

Undertiteln till trots står brevsamlingen i centrum i knappt hälften av *Nils Holgersson tur & retur* och Ulfgards bok kan snarare beskrivas som en receptionsstudie i bredare bemärkelse. De första tre kapitlen utgör ett slags bakgrund och redogör för brevsamlingens innehåll på ett övergripande plan, Lagerlöfs uppdrag och inspirationskällor, samt samtida kritikers och senare forskares syn på bokens genre. Till skillnad från den äldre *Läsebok för folkskolan* (1868) tillkom *Nils Holgersson* utan statligt stöd. Det ekonomiska ansvaret axlades i stället av förlaget medan initiativet till boken kom från folkskollärarkåren. Bland lärarna fanns ett missnöje med den statliga läsebokens konservativa moral och bristande förmåga att engagera de unga läsarna. När de vände sig till Lagerlöf med förfrågan om en ny bok var förhoppningen att den skulle förmedla lärdom på ett mer intresseväckande sätt och vara bättre anpassad efter en modern pedagogik. *Nils Holgerssons* kombination av fakta och fantasieggande berättelser blev ett

framgångskoncept, men medförde också enligt Ulfgard att boken har tillskrivits skilda genretillhörigheter. Beroende på om den betraktats som i första hand en lärobok, ett skönlitterärt verk eller både och har den givits olika bemötanden av kritiken.

Sveriges allmänna folkskolläraeförenings engagemang i den nya läsebokens tillkomst och lansering utvecklas i det fjärde kapitlet av *Nils Holgersson tur & retur*. Bokens väg ut till skolorna följs utifrån medlemsorganet Svensk läraretidnings rapportering om uppläsningar, recensioner och skolors inköp. Ulfgard visar övertygande hur medvetet *Nils Holgersson* marknadsfördes mot lärarkåren och hur stort och snabbt gensvaret var. En parallell inblick i etableringsprocessen ges genom barnbrevet som börjar anlända redan några veckor efter utgivningen. De skrevs både som skoluppgifter och i det privata, men budskapet är i huvudsak detsamma: Lagerlöfs bok välkomnades varmt och skänkte många lustfyllda läsoplevelser. Alla barn var dock inte enbart positiva till *Nils Holgersson*. Ulfgard lyfter bland annat fram tre systrar som alla skrev var sitt brev till Lagerlöf, där de uttryckte missnöje över lille Mats död.

Det var inte ovanligt att hälsningar anlände från en hel klass, gärna med ett följebrev från läraren. I synnerhet skolbrevet synliggör flera metodologiska problem och Ulfgard för intressanta resonemang runt i vilken mån dessa texter ger uttryck för barnens egna tankar och upplevelser. En del brev är likalydande avskrifter av en förlaga medan andra tycks följa en modelltext, dock med visst utrymme för barnens personliga uttryck. Det förekommer också att stavfel och meningsbyggnad har korrigerats, vilket synliggör en vuxen övervakande instans. I andra fall verkar breven mer entydigt ha tillkommit på barnens eget initiativ och speglar deras språk, med misstag och allt. Med utgångspunkt i skolbrevet diskuteras även lärarnas pedagogiska insatser. Dessa delar är mer problematiska och tenderar att bli väl spekulativa. Då breven innehåller sparsamt med information om undervisningen och lärarna, resonerar Ulfgard i stället om vad lärarna kan ha tyckt eller gjort. En lärarinna *kan* ha varit på en sommarkurs i Lund och en annan *kan* ha tagit del av rapporter i en tidskrift, trots att det inte finns någon information som egentligen tyder på detta. I ett annat fall läxas en lärare upp för att han beskriver elevernas hälsningar som ”några barnligt uttryckta rader” (s. 154). Denna konventionella blygsamhetsfras läses som ett nedlåtande och osympatiskt förhållningssätt till eleverna, vilket framstår som en övertolkning. Även om Ulfgard är tydlig med vad som baseras på information i breven och inte, tillför dessa hypotetiska resonemang inte mycket till diskussionen. Det skulle ha varit intressantare med mer fördjupade analyser av det som faktiskt står i breven än spekulationer om sådant som de svårligen kan belägga.

De tre sista kapitlen är de som tydligast utgår från barnbrevet och de utgör också den största behållningen i *Nils Holgersson tur & retur*. De femte och sjätte kapitlen analyserar brevens utformning och innehåll, samt hur dessa kan relateras till olika aspekter av Lagerlöfs verksamhet som författare och offentlig person. Ulfgard redogör för de varierande sätt som barnen kan ha kommit i kontakt med författarskapet genom till exempel tidningsartiklar, radio och film, men även sällskapspel och reklam. I den offentliga bilden av Lagerlöf spelade Mårbacka en viktig roll och gården omnämns ofta i breven, vilket samtidigt synliggör den turistverksamhet som växte fram runt författarhemmet under 1900-talets första hälft. Barnen berättar om en längtan efter att få se Värmland, men också om bra och dåliga minnen i samband med semesterresor till Mårbacka. Andra tillfällen då de fattade pennan var vid kyrkliga högtider, jämna

födelsedagar och offentliga firanden, som när Lagerlöf får Nobelpriset i litteratur. Det var händelser som gav upphov till stora brevskördar fyllda med lyckönskningar.

Stilnivån i barnens brev varierade, från högtidligt och formellt till varma förtroenden. I det sjunde kapitlet berörs barnens läsoplevelser och böner om olika former av gåvor. Många barn uttrycker tacksamhet för att Lagerlöf skrivit *Nils Holgersson* och det kapitel som oftast nämns är ”Den stora trandansen på Kullaberg”, som tycks ha gjort stort intryck på framför allt svenska och danska barn. Flera barn berättar om sin hembygd, ibland med konstateranden att omgivningarna förändrats sedan läseboken skrevs. Andra önskar att Lagerlöf ska skriva en berättelse speciellt för dem. En annan typ av förtroenden handlar om fattigdom, sjukdom och svåra förhållanden. Från utlandet kom önskemål om autografer och porträtt, men från Sverige anlände också vädjanden om bidrag till exempelvis kläder. Författaren svarade på ett antal av breven själv och gav i andra fall instruktioner om hur de skulle besvaras. På många brev står noteringar om hur de har besvarats och vilken liten gåva som bifogats, såsom autograf, minneskort eller ”goda ord”. Utifrån dessa noteringar och bevarade tackbrev konstaterar Ulfgard att Lagerlöf tycks ha varit snar att hjälpa när hon kunnat, men att berättelser om alltför osannolika olyckor lämnats utan svar. I barnens brev speglas även det förändrade världsläget under 1900-talet. Under världskrigen ankom bland annat hälsningar från barn på flykt som berättade både om krigets umbäranden och förhoppningar om fred.

Nils Holgersson tur & retur är en välskriven, vackert utformad och rikt illustrerad bok. Här finns bilder av ting som barnen skickat till Lagerlöf, fotografier av författaren och kuriosa kopplat till *Nils Holgersson*, som kylarmärket av Nils och Märten gås från Lagerlöfs bilar. Barnens teckningar och brev är återgivna i färgtryck, men i så litet format att breven emellanåt blir svåra att läsa, vilket är synd. Det är en på många sätt gedigen undersökning som ger en god bild av läsebokens tillblivelse och reception, men den ger samtidigt ett splittrat intryck. Det är i flera kapitel oklart om det är *Nils Holgersson*, Lagerlöf som författare eller barnbrevet som utgör huvudfokus i *Nils Holgersson tur & retur*. Med tanke på att barnbrevet och de specifika perspektiv på författarskapet som de erbjuder i liten utsträckning har uppmärksammats i tidigare forskning, kunde de gärna ha fått spela en mer framträdande roll.

Maria Andersson